

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА

Культура й мистецтво. Від народження ми відразу потрапляємо у світ культури. Народні традиції, мова, релігійні обряди — усе це перші прояви культури. Отримуючи знання в різних галузях, живучи у світі, який створили для нас інші, ми намагаємося стати повноправними членами суспільства, ніби наздоганяючи у своєму розвитку тих, хто йшов попереду й залишив культурні надбання.

Культура забезпечує зв'язок віків і визначає духовний напрямок розвитку людства, можливість робити нові відкриття, знаючи про те, що зроблено раніше.

Що таке культура? Усе те, що створено людьми, матеріальні речі й духовні надбання, називають *культурою*. Будь-який витвір рук, думки й уяви людей стає частиною культури. Це поняття прийшло до нас із латини, де слово *cultura* означало «опрацювання», «оброблення», «виховання», «розвиток» тощо. Нині ми використовуємо цей термін у різних значеннях. У *широкому значенні* — це будь-яка діяльність, форми пізнання і самовираження людей, накопичені ними знання, уміння та навички, система цінностей, зокрема соціальні відносини, норми поведінки, оцінки, виховання тощо. А у *вузькому значенні* культура — це інтелектуальна й художня діяльність людей та її результати. Тому існує поняття «художня культура», до якого належить і мистецтво.

Культура є певним досвідом людства, набутим у різних галузях. Вона дає можливість передавати накопичену протягом віків інформацію від покоління до покоління, а також зберігати та формувати засади (політичні, юридичні, релігійні, моральні й ін.) суспільства. Окрім того, культура — це ще й спосіб спілкування між людьми, тому дуже актуальним є поняття «діалог культур», яке запропонував літературознавець М. Бахтін стосовно літератури та мистецтва. Але це поняття можна використовувати й у ширшому значенні щодо інших різновидів культури.

Кожна епоха й кожний народ мають свої культурні надбання та особливості. Завжди цікаво стежити за розвитком національних культур світу, яких

Зауважте!

Культура — це не щось застигле й непорушне. Це живий організм, у якому ми всі є його частинками й рушіями. Тому яким буде наш світ і наша культура, залежить від кожного з нас.

велике розмаїття. В епоху XXI ст., коли світ став *мультикультурним* (тобто коли в суспільстві співіснують різні культурні утворення, традиції та форми), дуже важливо зберігати своє, національне, і водночас знати чуже, використовуючи позитивний досвід для збагачення рідної культури.

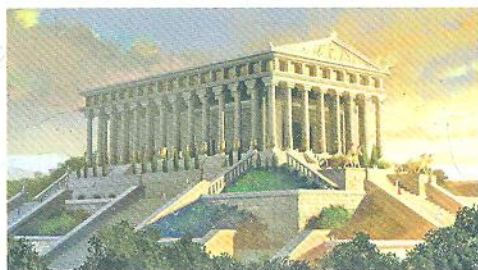
Співвідношення літератури й культури. *Література* — частина культури, до того ж *художньої культури*, до якої належать інші види мистецтва. Специфіка літератури та її відмінність від інших видів художньої культури (архітектури, живопису, музики тощо) полягають у тому, що література пізнає та творчо опановує світ за допомогою слова. Це мистецтво слова. У цьому сенсі художнє слово є певним знаком, кодом культури, бо воно важливе для культурної ситуації, для країни чи нації. Зміст літератури становлять різні аспекти людського буття: духовне життя особистості, природні й суспільні явища, історичні процеси, вірування, звичаї людей тощо.

Література є проявом не матеріальної, а духовної культури людства. Вона відображає дійсність не прямо, а опосередковано — у художніх образах, створюючи нову реальність за допомогою засобів слова.

Література тісно пов'язана з розвитком історії, суспільства та культури. У літературних формах відображено реалії буття, особливості людської свідомості. Водночас словесне мистецтво зберігає внутрішню специфіку й власні закони розвитку. Це називають *іманентністю*.

Кожна доба й кожний народ мають своє розуміння краси, яке відтворено в різних формах художньої культури. Так, для античної культури характерні пропорція та гармонійність форм, увага до матеріально-чуттєвого, поєднання міфу й реальності. Це знаходимо в античній скульптурі, архітектурі, живописі й літературі.

Храм Артеміді в Ефесі. Територія сучасної Туреччини. Реконструкція

Робота з текстом

Порівнюємо. Прокоментуйте положення в таблиці. Наведіть приклади

Культура	Література
Широке поняття, що охоплює різні види людської діяльності (матеріальної і духовної).	Частина художньої культури.
Культура має різні засоби вираження.	Слово — основний засіб літератури.

Культура	Література
<p><i>Функції культури: гуманістична</i> (утвердження позитивного досвіду людства); передавання суспільного досвіду; <i>комунікаційна</i> (засіб спілкування); <i>пізнавальна</i> (пізнання світу); <i>регулятивна</i> (у сфері суспільних відносин, норм, поведінки); <i>знакова</i> (відображення певних культурних смислів доби, народу); <i>ціннісна</i> (вироблення життєвих цінностей).</p>	<p><i>Функції художньої літератури: пізнавальна</i> (дає змогу пізнати світ і людину); <i>естетична</i> (розбудовує світ за законами краси, створення яскравих художніх образів, у яких утілено уявлення про життя та духовні ідеали); <i>виховна</i> (виховує моральні якості й естетичний смак); <i>гедоністична</i> (дає насолоду від процесу читання та осмислення прочитаного).</p>
<p><i>Різноманіття видів культури</i> (народна культура, культура побуту, мови, політична культура, художня культура).</p>	<p><i>Специфічні форми літератури</i> (роди, жанри, напрями, течії).</p>

Творче завдання. Намалуйте в зошитах схему «Складники культури». Поясніть.

Дискусія. Чи варто зберігати національну культуру в глобалізованому світі? Аргументуйте.

Робота в групах. Підготуйте презентацію на тему «Роль культури в житті людини»; «Сучасна культура молоді в різних країнах»; «Специфіка української культури» (1 за вибором).

Життєві ситуації. Чи можете ви назвати себе культурною людиною? Що необхідно робити для підвищення рівня власної культури?

РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

Що таке рід літератури? Головною категорією словесного мистецтва є рід. Роди літератури мають давню історію. Традиційно визначають три роди літератури: *епос, лірику, драму*. Уперше поділ літератури на роди здійснив Арістотель у праці «Поетика».

Рід літератури — це найбільш загальна категорія літературознавства, що охоплює цілу низку менших за обсягом понять (жанри), типологічно подібних між собою за способом художньої організації.

Епос. Епос, як і інші літературні роди, походить від міфів, що в давнину були тісно пов'язані з ритуалами. На їхній основі виникло стародавнє оповідне мистецтво. Витоки епосу є і в усній народній творчості. Найдавніші (архаїчні) епічні форми — міф, казка, легенда, сказання тощо. Пізніше виник так званий давній (класичний) епос — «Магабгарата», «Рамаїяна» (*Індія*), «Іліада» та «Одіссея» *Гомера*. Ще пізніше — героїчний епос (фольклорні твори

Зауважте!

Ознаки епосу: 1) в основі — подія (події); 2) об'єктивність зображуваної реальності; 3) у читача створюється враження «саморухливості» і «саморозвитку» епічного світу; 4) дистанціювання оповідача від зображуваної реальності (оповідач — посередник між зображуваним світом і читачем).

різних народів, створені в добу Середньовіччя) — «Пісня про Нібелунгів», «Пісня про Роланда», «Пісня про мого Сіда». У кожного народу героїчний епос формувався століттями й мав свою специфіку. Він нерідко ставав ґрунтом, на якому розвивалися різні літературні форми.

У сучасному значенні епос — це рід літератури, який розкриває картину об'єктивної дійсності. За його основу взято подію (або події). Епічний твір відтворює певний випадок або цілу історію із життя героїв. Автор об'єктивно зображує дійсність, з'ясовуючи причини та наслідки вчинків героїв, подаючи життя в його природному розвитку. Епос використовує великий арсенал зображувальних засобів (портрети, прямі характеристики, діалоги, монологи, полілоги, пейзажі, інтер'єри, жести, міміка тощо). До епосу належать різні жанри: *епопея, роман, повість, оповідання, нарис* тощо.

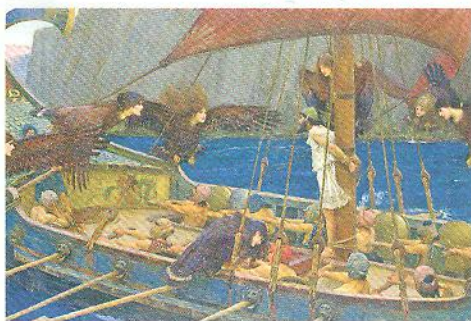
Лірика. Виникнення лірики пов'язане з первісним *художнім синкретизмом*, тобто коли різні види мистецтва існували невіддільно один від одного. У давні часи люди виконували пісні-танці під час певного магічного обряду. Пізніше один із співаків виокремлювався як провідний виконавець, тобто заспівував. Це й поклало початок лірики як окремого літературного роду. Розмаїття ліричних форм є в усній народній творчості (*пісні, думи, балади* тощо).

Зародження світової ліричної поезії припадає на добу античності. У творчості відомих античних поетів (Піндар, Сапфо, Анакреонт, Горацій, Овідій та ін.) сформувалися визначальні ознаки лірики як літературного роду й з'явилися різні ліричні жанри. Якщо епос розповідає про подію, то головним у ліриці є емоційне переживання. Визначальною її ознакою є суб'єктивність: усе зображуване подано через сприйняття ліричного героя або автора. Лірика зорієнтована на відтворення не зовнішнього, а внутрішнього світу особистості, її порухів душі, емоцій та почуттів. Змістом лірики є все суб'єктивне, внутрішнє, психологічно значуще. Людина в ліриці — це й головний об'єкт зображення, і суб'єкт, який є важливою частиною художнього світу твору.

Переживання та думки, виражені в ліричному творі, не ототожнюються лише з автором. У ліриці велике значення має *ліричне «я»* так званого *ліричного героя*. Це друге ліричне «я» поета, форма втілення його думок і переживань, але ліричний герой не ототожнюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності.

Зауважте!

Ознаки лірики: 1) зміст — внутрішнє життя особистості; 2) суб'єктивність створеного світу; 3) емоційне переживання події; 4) ліричне «я» (ліричний герой — друге «я» автора, але не ототожнюється з ним); 5) віршова форма (хоча це не обов'язково).

Дж. В. Вотерхаус. Одісей та сирени.
1891 р.